

УДК 343.982.4

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.3.22>

СУДОВО-ТЕХНІЧНА ЕКСПЕРТИЗА ДОКУМЕНТІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ПІДРОБЛЕННЯ ПОСВІДЧЕННЯ ВОДІЯ, ЙОГО ЗБУТУ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Українець Т.В.,
*аспірант кафедри криміналістичного забезпечення
та судової експертології
Національної академії внутрішніх справ, Київ
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-1408-0497>
e-mail: kriminalistnaia@gmail.com*

Українець Т.В. Судово-технічна експертиза документів під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту та використання.

У статті досліджуються особливості проведення судово-технічної експертизи щодо посвідчення водія з ознаками підробки у кримінальному провадженні, розпочатому за статтею 358 Кримінального кодексу України. Розглянуто головні спеціальні засоби захисту від підробки, які містяться у національному посвідченні водія. Охарактеризовано основні способи підробки документів зі спеціальними засобами захисту: повне і часткове підроблення. З'ясовано, що підроблення посвідчення водія, яке рідко виявляється правоохоронними органами, пов'язано з виготовленням бланків документа та внесення у них відповідних відомостей за допомогою застосування сучасної поліграфічної техніки. Систематизовані головні способи підроблення посвідчення водія: струменеви́й друк; термосублімаційний спосіб; офсетний (плоский) друк; електрофотографічний друк. У статті надано характеристика цим способам підробки документа, а також виокремлені ознаки, що можуть свідчити про підроблення водійського посвідчення певним способом. Окремо досліджені способи часткової підробки відповідних документів: травлення і змивання тексту; дописки і додрукування; заміни окремих частин посвідчення водія. Визначено перелік судово-експертних установ, які уповноважені проводити судово-технічну експертизу посвідчень водія. Наголошено, що цей вид експертизи виконують фахівці державних спеціалізованих установ, які мають експертні спеціальності з дослідження реквізитів документів; дослідження матеріалів документів; дослідження друкарських форм та інших засобів виготовлення документів. Наведено перелік методик проведення судових експертиз, які використовуються при дослідженні посвідчень водія з ознаками підробки. Окреслено завдання, що вирішують експертизи реквізитів документів, друкарських форм і матеріалів документів у кримінальних провадженнях про підроблення посвідчень водія, їх збут та використання. Розкрито стадії технічної експертизи документів під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту та використання. З метою удосконалення процесу розслідування кримінальних проступків, передбачених статтею 358 Кримінального кодексу України запропоновано перелік типових питань, що вирішуються судово-технічною експертизою водійських посвідчень.

Ключові слова: документ; посвідчення водія; технічна експертиза документів; підроблення посвідчення водія, його збут та використання; методика проведення судової експертизи; розслідування кримінального проступку.

Ukrainets T. Forensic expertise of documents during the investigation of forgery of a driver's license, its sale and use.

The article examines the peculiarities of forensic technical expertise of a driver's license with signs of forgery in criminal proceedings initiated under Article 358 of the Criminal Code of Ukraine. The main special means of protection against forgery, which are contained in the national driver's license, are considered. Main methods of forgery of documents with special means of protection are characterized: full and partial forgery. It has been found that the forgery of a driver's license, which is rarely detected

by law enforcement agencies, is related to the production of document blanks and the entry of relevant information into them using modern printing technology. The main methods of forging a driver's license are systematized: inkjet printing; thermo-sublimation method; offset (flat) printing; electrophotographic printing. The article describes these methods of forging a document, as well as singles out signs that may indicate that a driver's license has been forged in a certain way. Methods of partial falsification of relevant documents were separately investigated: etching and washing of text; additions and reprints; replacement of individual parts of the driver's license. The list of forensic expert institutions authorized to conduct forensic technical expertise of driver's licenses during the investigation of their forgery, sale and use has been determined. The list of forensic expert institutions authorized to conduct forensic technical expertise of driver's licenses has been determined. It is emphasized that this type of expertise is performed by specialists of state specialized institutions who have expert specialties in the study of document details; study of document materials; research of printing forms and other means of producing documents. The list of methods of conducting forensic expertise, which are used in the investigation of driver's licenses with signs of forgery, is given. The tasks to be solved by expertise of document details, printing forms and document materials in criminal proceedings on the forgery of driver's licenses, their sale and use are outlined. The stages of the technical expertise of documents during the investigation into the forgery of a driver's license, its sale and use have been revealed. In order to improve the process of investigation of criminal misdemeanors provided for by Article 358 of the Criminal Code of Ukraine, a list of typical issues to be resolved by the forensic expertise of driver's licenses is proposed.

Key words: document; driving license; technical expertise of documents; forgery of a driver's license, its sale and use; method of forensic expertise; criminal investigation.

Постановка проблеми. Нині в умовах війни на території України трапляються випадки перевезення контрабанди, нелегальної міграції, замаскованого переправлення автомобільним транспортом військовозобов'язаних громадян України за кордон. У своїй злочинній діяльності зловмисники часто використовують підроблені посвідчення водія. Відповідальність за підроблення посвідчення водія, його збут або використання передбачена ст. 358 Кримінального кодексу України (далі – КК). Протиправні дії, які кваліфікуються за ч. 1, 2 і 4 ст. 358 КК, є кримінальними проступками.

Як засвідчує аналіз статистичних даних Офісу Генерального прокурора, у 2022 році обліковано 12252 кримінальних проступки за ч. 1, 2, 4 ст. 358 КК України, у 7457 (60,9 %) з них – особам вручено повідомлення про підозру, а 7058 (57,6 %) проваджень направлені до суду з обвинувальним актом; у 2023 році обліковано 15 554 відповідних кримінальних проступків, у 10 547 (67,8 %) з них – особам вручено повідомлення про підозру, а 10 118 (65,0 %) проваджень направлені до суду з обвинувальним актом [1]. Очевидним є збільшення динаміки підроблення, збуту і використання фальшивих документів, у тому числі й посвідчень водія.

Порядок видачі посвідчень водія та допуску громадян до керування транспортними засобами затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 08.05.1993 № 340 [2]. Відповідно до чинного законодавства в нашій державі є дійсними посвідчення водія, які були видані ще до 1993 р. Як слушно зазначає І.Ю. Репешко, **посвідчення водія та свідоцтва про реєстрацію транспортних засобів** є одними з найбільш часто направляємих об'єктів на дослідження судовим експертам. Це обумовлено різноманітністю видів зразків документів, які знаходяться в обігу, що викликає певні труднощі під час дослідження таких документів, у тому числі з метою встановлення факту їх підробки [3, с. 361].

Метою статті є дослідження особливостей проведення судово-технічної експертизи документів під час розслідування підроблення посвідчення водія, його збуту і використання, встановлення ознак і способів підробки документа, з'ясування завдань і типових запитань, які вирішує відповідна експертиза.

Стан опрацювання проблематики. Питання технічного дослідження документів досліджували українські криміналісти та судові експерти Л.Ю. Ароцкер, В.П. Бахін, О.В. Воробей, С.Й. Гонгало, В.Г. Гончаренко, І.В. Гора, А.В. Іщенко, Н.І. Клименко, В.В. Коваленко, К.М. Ковальов, В.О. Коновалова, Н.В. Копча, В.К. Лисиченко, В.Г. Пелюшок, С.І. Перлін, І.І. Попович, М.В. Салтевський, М.Я. Сегай, С.Ю. Стратонов, Е.Б. Сімакова-Єфремян, П.В. Цимбал, С.П. Чичиркіна, В.Ю. Шепітько, М.Г. Щербаковський та ін. Водночас, такому предмету кримінального правопорушення, передбаченого ст. 358 КК України, як посвідчення водія лише фрагментарно приділено

увагу у монографічному дослідженні М.Ю. Будзієвського «Техніко-криміналістичне дослідження документів на транспортні засоби» (2009 р.). У 2018 р. В.С. Сезонов захистив дисертацію на тему «Комплексне експертно-криміналістичне дослідження транспортних засобів», у якій він побічно розглянув питання техніко-криміналістичного дослідження свідцтва про реєстрацію транспортного засобу. З часу запровадження досудового розслідування у формі дізнання, питання технічної експертизи посвідчення водія при розслідуванні кримінальних проступків за ч. 1, 2, 4 ст. 358 КК України, дослідниками комплексно не розглядалося.

Викладення основного матеріалу. Посвідчення водія належать до документів суворого обліку та звітності. У них присутні спеціальні засоби захисту від підробки, якими є сукупність технічних прийомів та засобів, які використовуються в процесі виробництва документів суворого обліку, з метою захисту їх від несанкціонованого виготовлення (повної підробки) та істотного ускладнення внесення до них будь-яких змін (часткової підробки) [4, с. 62].

Засобами захисту від підробки можуть бути спеціальні матеріали, технології та елементи захисту (здатність паперу або фарби флюоресціювати в УФ-променях; наявність водяних знаків, захисних стрічок, волокон; використання комбінованого способу друкування зображень; захисні сітки, гільоширні візерунки, голографічні зображення, захисна плівка, мікротексти, мікроштрихові зображення та ін.). Наприклад, бланк посвідчення водія, що виготовляється в Україні після 2014 р., відтворюється способом офсетного, ірисового та трафаретного друку; створений з використанням спеціальних захисних фонових сіток з різною геометрією малюнку. Текст з обох боків бланка посвідчення друкується фарбою чорного кольору, що стає невидимою під дією інфрачервоного проміння. У верхній частині бланку міститься лінія мікротексту з написом «ПОСВІДЧЕННЯ ВОДІЯ» різними мовами та ін. [5, с. 45-46]. Крім цього, мініатюрне зображення карти України виконано оптико-перемінною фарбою (Optically Variable Ink (OVI)), що змінює колір залежно від кута зору.

Розрізняють два основні способи підробки документів зі спеціальними засобами захисту: повна та часткова (зміна первісного змісту реквізитів).

Для виготовлення документів зі спеціальними засобами захисту злочинці підробляють чи імітують справжні захисні елементи. Оскільки це пов'язано зі значними технічними складнощами, захисні елементи при підробці виготовляються спрощеними способами. Для відтворення текстів, візерунків, розеток та інших зображень найчастіше застосовується сучасна копіювально-розмножувальна техніка. Коли є можливість використати поліграфічну техніку, то зазвичай застосовують найбільш прості технологічні способи, наприклад замість глибокого друку – високій або плоский [4, с. 69].

Самим небезпечним способом повного підроблення бланків є застосування поліграфічної техніки, матеріалів та засобів, аналогічних до тих, що застосовуються для виготовлення справжніх документів. Таке підроблення дозволяє виготовляти якісні підробки у великій кількості, які важко відрізнити від справжніх бланків без детального експертного дослідження [6, с. 257-258].

Саме для підробки пластикових бланків документів із спеціальних захисними елементами застосовуються такі способи друку: струменевий; термосублімаційний; офсетний (плоский друк) з відображенням окремих реквізитів лазер-гравером; електрофотографічний з використанням лазерних принтерів. Коротко охарактеризуємо ці способи.

Струменевий спосіб друку. Ознаки зображень, отриманих струменевим способом друку: штрихи складаються з різнофарбних (однофарбних) крапок різного розміру, які взаємонакладаються; фарба розташована на поверхні паперу. Друкуюча головка струменевого принтера являє собою вертикальну матрицю, котра складається з капілярних трубочок, через які подається рідкий барвник, формуючи таким чином точками, матричним способом знак. Чорнило, розтікаючись по матеріалу, проникає не тільки в поле знака, але й у ділянки, що межують з контурами знака, роблячи їх нечіткими. Отже, однією з ознак струменевого друку є рівномірний розподіл барвника полем знака та нерівності його меж. Особливо добре нерівності знаків помітні в порівняно невеликих знаках і при друку дрібним шрифтом [7].

Термосублімаційний друк. Термосублімація – це швидкий нагрів фарбника, коли пропускається рідка фаза. З твердого фарбника відразу утворюється пара. Пігмент кожного з основних кольорів (їх три або чотири), знаходиться на тонкій лавсановій стрічці. Друк остаточного кольору відбувається в декілька проходів: кожна стрічка послідовно протягується під щільно притиснутою термоголовкою, що складається з термоелементів. Крапки, завдяки малій відстані між головкою і носієм, стабільно позиціонуються і виходять дуже малого розміру [8].

Офсетний друк. Зображення з негатива копіюють на металеву фольгу, покриту світлочутливим шаром, закріплюючи його під дією світла при копіюванні. У фотомеханічних формах передаються дефекти фотонегатива (темні крапки) і ознаки ретуші (домальовування окремих елементів у знаках та ін.) [9]. При такому підробленні використовують плоский офсетний друк.

Плоский офсетний спосіб друку здійснюється на поліграфічному устаткуванні. Найчастіше зловмисники використовують вологий офсетний друк із фотомеханічних друкарських форм. Зокрема, зображення формуються з крапок кількох кольорів, розташованих симетрично та впорядковано, складаючи характерний растр. Цей спосіб дозволяє гарно передавати кольори та відтінки, але не передає дрібних деталей зображень (наприклад, мікродрук) [8].

Електрофотографічний спосіб. Зображення, передані з оригіналу, мають, як правило, стандартні контури. Штрихи знаків формуються з дрібних часток порошку. По краях знаків, на ділянках між буквами та рядками – окремі крапки. Контури знаків визначаються використаним оригіналом [8]. При такому способі підроблення документів часто використовуються професійні лазерні принтери.

Щодо часткової підробки, то підроблені таким способом документи, зокрема посвідчення водія, можуть містити внесені або змінені справжні реквізити документа, що виконуються шляхом травлення і змивання тексту; дописки і додрукування; заміни окремих частин документа [6, с. 258].

Для встановлення справжності або підроблення посвідчення водія проводиться судово-технічна експертиза документів. Цей вид дослідження відноситься до класу криміналістичних експертиз. Відповідно до Закону України «Про судову експертизу», дане дослідження може проводитися лише в державних спеціалізованих установах, а саме: експертних установах Експертної служби МВС, СБУ, Державної прикордонної служби, Мін'юсту [10]. Проведення експертизи доручається працівникам експертних установ, які атестовані як судові експерти за відповідною експертною спеціальністю [11]. А саме експертизу посвідчень водія виконують судові експерти, які мають такі експертні спеціальності: 2.1. Дослідження реквізитів документів; 2.2. Дослідження матеріалів документів; 2.3. Дослідження друкарських форм та інших засобів виготовлення документів [12].

Судові експерти при дослідженні посвідчень водія використовують методики: «Методика судово-технічної експертизи документів (Загальна частина)»; «Криміналістичне дослідження документів, виготовлених з використанням новітніх технологій»; «Криміналістичне дослідження документів, що виготовлені за допомогою фотополімерних печатних форм»; «Криміналістичне дослідження документів»; «Криміналістичне дослідження документів, виготовлених за допомогою нових засобів оперативної поліграфічної техніки»; «Методика технічної експертизи бланків документів»; «Криміналістичне дослідження специфічних об'єктів СТЕД, споряджених спеціальними засобами захисту» [13].

Взагалі, існують такі види технічної експертизи документів: експертиза реквізитів документів; експертиза друкарських форм; експертиза матеріалів документів. Зокрема, у кримінальних провадженнях про підроблення посвідчень водія, їх збут та використання *експертиза реквізитів документів вирішує такі завдання*: встановлення фактів і способів унесення змін до документів та виявлення їх первинного змісту; виявлення слабо видимих або невидимих текстів (зображень) на матеріалах документа. Головними завданнями *експертизи друкарських форм* при розслідуванні цієї категорії кримінальних проступків є встановлення типу та ідентифікація комп'ютерної техніки за виготовленими за їх допомогою матеріальними документами (посвідченням водія). До завдання *експертизи матеріалів документів* відноситься встановлення роду, виду (іншої класифікаційної категорії) матеріалів, на яких і за допомогою яких виконувався (виготовлявся) документ та їх спільної (або різної) родової (групової) належності [14].

Щодо стадій проведення цієї експертизи, то дослідження документа розпочинають з його ретельного огляду. Експерт уважно вивчає документ, написи, зображення і малюнки, що містяться на ньому, звертає увагу на відповідні ознаки викривлення ліній, розмитості зображень. Ці пізнавальні процеси можуть сформувати в експерта попередню думку про підроблення документа, зокрема про «грубу» підробку, тобто матеріальний її вид. На другій стадії вивчаються захисні елементи документу. Для посвідчення водія це: спеціальні фарби, які під дією джерела ультрафіолетового опромінення набувають свічення власного кольору; імплантований захисний елемент; голографічні зображення та ін. Якщо за обставинами справи потрібно провести порівняльне дослідження, то співставляються розміри документа, колір та відтінок зображень, розташування текстів. Експерт співставляє деталі усіх зображень. Необхідно порівняти будову і розташування

захисних елементів; порівнюється матеріали документа: пластик, фарба. На завершальній стадії експерт описує хід дослідження, дає відповіді на поставлені питання, складає висновок експерта та оформлює його необхідні реквізити.

В Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень міститься типовий перелік питань, які вирішуються технічною експертизою документів. Пропонуємо ті, котрі рекомендовані при дослідженні посвідчення водія: а) *щодо експертизи реквізитів документів*: Чи вносились у текст документа зміни? Якщо вносилися, то яким чином і який зміст первинного тексту? Чи є в даному документі невидимий текст і якщо є, то який саме?; б) *щодо експертизи друкарських форм*: Який (які) спосіб (способи) поліграфічного друку використано під час виготовлення даного документа? Який тип принтера (багатофункціонального пристрою), на якому виготовлений наданий документ? в) *щодо матеріалів документів*: Чи мають спільну родову (групову) належність матеріали даного документа з матеріалами, вилученими з певного місця (склад, цех, квартира тощо)? [14].

Як зазначає О.В. Воробей, щодо експертизи документів із спеціальними засобами захисту можуть бути поставлені такі питання: Чи відрізняється представлений на експертизу документ за способом виготовлення від аналогічного йому за призначенням документа, одержаного в умовах промислового виробництва і з дотриманням комплексу технічних вимог, передбачених для даної продукції? Якщо так, то у чому полягають відмінності та яким способом виконаний документ, що наданий на експертизу? Яке обладнання і пристосування застосовувалися для відтворення реквізитів наданого на дослідження документа? Чи виготовлені реквізити документа на обладнанні, чи за допомогою пристосувань, наданих на експертизу? Чи виконані документи, що підлягають порівняльному дослідженню, одним і тим самим способом, за допомогою одного і того самого обладнання? Чи надходили раніше на дослідження підроблені документи, виготовлені аналогічним способом? Чи мають надані на дослідження документи єдине джерело походження? [4, с. 69].

Водночас, наведені вище переліки питань при судово-технічній експертизі посвідчень водія не є вичерпним, вони залежать від обставин вчинення кримінального проступку і речових доказів, які є у кримінальному провадженні.

Висновки. Встановлення факту підробки посвідчення водія полягає у визначенні способу виготовлення бланків водійських документів, дослідження їх змісту та реквізитів. На сучасному етапі при підробленні пластикових посвідчень водія використовуються струменевий, термосублімаційний, офсетний (плоский), електрофотографічний спосіб друку. Технічна експертиза документів вирішує завдання із встановлення способу виготовлення водійського документа і його відповідність технічним умовам і стандарту. При виявленні посвідчення водія з ознаками підробки в нагоді дізнавачу стане запропонований нами перелік типових питань, що вирішуються судово-технічною експертизою документів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування за період 2022-2023 років: статистика Офісу Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.
2. Про затвердження Положення про порядок видачі посвідчень водія та допуску громадян до керування транспортними засобами: постанова Кабінету Міністрів України від 8 трав. 1993 р. № 340. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/340-93-%D0%BF#Text>.
3. Репешко І.Ю. Проблематика дослідження пластикових документів на транспортні засоби. *Теорія та практика судово-експертної діяльності*: матеріали VIII міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 27 листоп. 2019 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 361–363.
4. Криміналістична техніка: *навчальний посібник* / [Арешонков В.В., Біленчук П.Д., Волошин О.Г., Воробей О.В. та ін.]; за ред. А.В. Кофанова. Книга друга. Київ: КИЙ, 2009. 416 с.
5. Невмержицька І.М., Нечеснюк М.В. Технічні характеристики та основні елементи захисту бланків національних посвідчень водія / за заг. ред. С.С. Чернявського, С.Г. Кримчука: навч.-практ. посіб. Київ: НАВС, 2023. 61 с.
6. Криміналістика: *підручник* / [В.В. Пяковський, Ю.М. Черноус, А.В. Самодін та ін.]. Київ: Філія вид-ва «Право», 2020. 752 с.

7. Криміналістика (курс лекцій): *навчальний посібник* / [М.Ю. Будзієвський, О.В. Лускатов, І.В. Пиріг, В.М. Плетенець та ін.]. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. 397 с.
8. Воробей О.В., Атаманчук В.М., Підвисоцький В.В. Техніко-криміналістичне дослідження документів: *мультимедійний навчальний посібник*. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/tekh_n_dokum/info/lec8.html.
9. Ярема С., Мельничук С. Офсетний друк: *навч. посібник*. Київ: Талком, 2000. 467 с.
10. Про судову експертизу: Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.
11. Про затвердження Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України: наказ МВС України 17 лип. 2017 р. № 591. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17#Text>.
12. Про затвердження Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів : наказ Міністерства юстиції України від 3 берез. 2015 р. № 301/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#top>.
13. Реєстр методик проведення судових експертиз. *Міністерство юстиції України*: [сайт]. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/search/>.
14. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.